

Kapitány Máté

PLEASURE, PAIN AND PROFIT. EUROPEAN PERSPECTIVES ON DRUGS

Tom Decorte, Jane Fountain (eds.): *Pleasure, Pain and Profit. European Perspectives on Drugs*. Pabst Science Publishers, Lengerich, Berlin, 2010. 156 oldal

A könyv az 1990 óta működő European Society for Social Drug Research (ESSD) elnevezésű szervezet kiadványa. A kötet részben a szervezet Belfastban megrendezett, 20. évi konferenciáján elhangzott előadásokból írt, részben egyéb tanulmányokat tartalmaz. A publikációkat jegyző kutatók a társadalomtudományok különböző szegmenseit képviselik, így találhatunk köztük pszichológust, szociológust, kriminológust és antropológust is.

A kötet szerkesztői, Tom Decorte és Jane Fountain, a könyvet a 2010. áprilisában tragikusan fiatalon, mindössze 44 évesen elhunyt kollégájuk, Dr. Patrick McCrystal emlékének ajánlják, aki többek között a belfasti Queen's Egyetem gyermekvédelmi kutatásokért felelős intézetének tudományos főmunkatársa, illetve a Belfast Youth Development Study (BYDS) vezető kutatója volt.

A szerhasználat és a drogfüggőség jelenségszintű értelmezésében, valamint a lehetséges preventív és intervenciós stratégiák tekintetében egyfajta paradigmaváltás jellemzi a kötetben szereplő tanulmányokat. Azon széles körben elterjedt megközelítésmód helyett ugyanis, miszerint a szerhasználatot elsősorban annak veszélyei és kockázati tényezői mentén szükséges értelmezni és kezelni, egy újfajta – vagy legalábbis kevésbé elfogadott – szemléletmód figyelhető meg az itt olvasható cikkek esetében. A szerzők annak fontosságát hangsúlyozzák, hogy a szerhasználat és az esetlegesen kialakuló addikció témájának tárgyalásakor mindenképpen figyelembe kell venni a drogfogyasztással járó kellemesnek mondható pszichés és szomatikus hatásokat, mint ahogyan a drogfogyasztás háttérében fellelhető motivációs aspektusokat is, valamint, hogy különbséget kell tenni az adott szer rövid és hosszú távú használatának dinamikus sajátosságai, a kellemes és kellemetlen (vagy fájdalmas) hatások jelentkezésének időbeli jellemzői között. A szerzők szemléletmódja tehát sok pontban egyezik, de az általuk képviselt tudományterületek módszerspecifikus eltéréseinek köszönhetően a kötet képes árnyalt képet festeni a jelenkori Európa droghelyzetéről.

A bevezető tanulmányt Dirk J. Korf jegyzi, aki az ESSD 2009-ben kiadott, a tudományos szervezet 19. évi, Budapesten megrendezett konferenciájának előadásanyagát válogatott cikkek formájában tartalmazó kötethez (Demetrovics, Fountain, Kraus, 2009) is hasonló funkciójú, áttekintő értekezést írt. Jelen könyv tematikája, mint az Dirk J. Korf cikke alapján is kirajzolódik, elsősorban a szerhasználat ár-

nyaltabb megítélése felé mutat. A holland szerző – tartalmi összegzésként – különféle altémák szerint csoportosítja a kötetben szereplő többi tanulmányt.

A drogfogyasztás a szerhasználók számára kellemes és ily módon megerősítő élményeit is a fókuszában tartó drogrevenziós irányzat kapcsán a svéd kutató, Patrik Karlsson munkáját emelhetjük ki. A kokainhasználat hosszú távú dinamikáját a belga kriminológusok, Tom Decorte és Marjolein Muys saját longitudinális kutatásuk eredményeit ismertető tanulmánya mutatja be. Az opiátaddikció témakörével Demetrovics Zsolt, Jason Farrell és a dán szociológus, Esben Houborg által jegyzett fejezetek foglalkoznak. Cas Barendregt, Barbara van Straaten és Elske Wits, holland kutatók a leszokás és a tartós absztinencia elérésében az életcélok szerepét hangsúlyozzák. A drogkereskedelem kontrollálásának, valamint a dealerek azonosításának nehézségeire a holland és brit kriminológusok, Ton Nabben és Gary R. Potter értekezései mutatnak rá.

Patrik Karlsson (pp. 21–34.) a serdülőkori szerhasználat úgynevezett *deficit model* meghaladását javasolja, és felhívja a figyelmet új, alternatív modellek alkalmazására. A deficit modell a serdülőkori drogfogyasztást valamilyen hiányállapottal, adott esetben patológiás állapotokkal magyarázza, példának okáért diszfunkcionális génekkel, rossz tanulmányi teljesítménnyel, alacsony önkontrollal és alacsony önértékeléssel. A serdülőkori szerhasználat ezen elmélet fényében tehát elsősorban az adott hiány pótlására szolgál. Ez a megközelítésmód a prevenciós stratégiákra is rányomta bélyegét, hiszen gyakran találkozhatunk olyan drogokkal kapcsolatos edukációs kísérletekkel, amik valamilyen hiányt hivatottak megszüntetni. Ilyen stratégia lehet a drogfogyasztás veszélyeihez köthető információk átadása, a kortárs csoport nyomásának való ellenállás képességszintű fejlesztése, illetve az önismeret és az önértékelés növelése. Karlsson 2006-os felmérésének eredményei azt sugallják, hogy a serdülők a valóságban nagyon is tisztában vannak a drogokkal kapcsolatos rizikótényezőkkel. A svéd kutató összességében meghaladottnak tekinti a deficit alapú magyarázó modelleket, helyettük pedig más alternatívákat ajánl. Szerinte a szerhasználat hátterében álló pozitív motivációs faktorokra kell koncentrálni, a serdülők ugyanis azért próbálják ki az adott drogot, mert valamiféle nyereséget várnak tőle. A serdülőkori szerhasználat ily módon értelmezhető célorientált viselkedésként is. Karlsson véleménye szerint a drogfogyasztás ezen kellemes aspektusait a prevenció terén is figyelembe kell vennünk. E logika alapján a hatékony prevenció kulcsa nem más, mint az adott szerhez kapcsolódó pozitív elvárások és hiedelmek megváltoztatása. A prevenciót végző szakember mindazonáltal csak úgy őrizheti meg hitelességét a serdülő szemében, ha mindvégig elismeri a szerhasználat kellemes, adott esetben pozitívként megélt hatásait is.

Tom Decorte és Marjolein Muys saját longitudinális kutatásuk eredményeit ismertetik. 1997 és 2009 között 56 belga kokainhasználót vizsgáltak követéses módon, hogy választ kapjanak azon kérdésekre, hogy a kokain fogyasztásának szubjektíve megélt előnyei és hátrányai miként változnak a szerhasználat ideje alatt. Az interjúkat három szakaszban vették fel: 1997-ben, 2002/2003-ban, illetve 2008/2009-ben.

A kokainhasználók beszámolóí alapján továbbá azt a választóvonalat keresték, ami a kontrollált szerhasználat és a kokain fogyasztás kontrolljának elvesztése között húzódik. A longitudinális design a kutatók számára lehetővé tette azt is, hogy a vizsgált személyek egyéni élettörténeit korrelációs szinten összevegyék a szerhasználat aktuális jellemzőivel. A kokainfogyasztás legtöbbször említett pozitív aspektusai a relaxáltság, a könnyedebb kommunikáció, az energikusság/éberség, a fokozott kreativitás, az intenzívebb szexuális élmény, a megnövekedett önbizalom, a fogyasztás társas rituáléja, az italfogyasztási kapacitás növekedése és a kellemes hangulat voltak. A negatív hatásokra hozott leggyakoribb példák között olyanok szerepeltek, mint a drog magas költsége, kellemetlen fizikai hatásai, egészségtelen volta, a használat következtében kialakuló pszichés dependencia, az inszomnia, az egocentrikus gondolkodásmód kialakulása, a paranoia, a társas problémák, a felépüléshez szükséges idő megnövekedése, valamint a realitásérzék elvesztése. A szerhasználat időbeli előrehaladásával a válaszadók egyre kevesebb előnyt és hátrányt soroltak fel a kokain fogyasztásával kapcsolatban, az észlelt pozitív és negatív hatások aránya pedig változást mutatott. A vizsgált személyek az első, 1997-es adatfelvétel során átlagosan még több szubjektív előnyt említettek, mint hátrányt, a második (2002/2003) és harmadik (2008/2009) adatfelvétel esetében ez az arány megfordult, a szubjektíve megélt negatív hatások már nagyobb átlaggal szerepeltek az interjúkban, mint a pozitívak. Fontos eredményeket hozott az egyéni élettörténetek szerhasználattal mutatott kapcsolatának vizsgálata is. Decorte és Muys ugyanis azt találták, hogy az újabb és újabb szociális szerepekkel való azonosulás a kokainfogyasztás csökkenéséhez vezetett. A munka- vagy a családvállalás például erős protektív faktorként funkcionált, a vizsgált személyeknek egyfelől kevesebb ideje maradt a szerhasználatra, másfelől pedig motiváltabbakká váltak a leszokás tekintetében is.

Demetrovics Zsolt tanulmánya az alkalmi és krónikus opiáthasználat szubjektív élményszintű különbségeiből indul ki. A szerző megállapítja, hogy míg a rövid távú, vagy alkalmi használathoz inkább a kellemes, euforikus élmények köthetők, addig a hosszú távú és függőséghez vezető opiátfogyasztás gyakran a fájdalom és a szenvedés érzéseivel kapcsolódik össze. A tolerancia kialakulásával az opiátok euforikus hatásai csökkennek, a használat célja egyre inkább a fájdalom és az elvonási tünetek elkerülése lesz. Demetrovics azon faktorokat vizsgálja, melyek akkor is fenntartják az opiátdependenciát, amikor a logikus viselkedés az absztinencia, és általa a fájdalom megszüntetése lenne. Klinikai tapasztalatokra és a témában olvasható szakirodalomra hivatkozva kifejti, hogy az opiáthasználat gyakran egyfajta maladaptív megküzdési módként működhet, lévén, hogy segít a szorongás, a distressz leküzdésében, az érzelmek szabályozásában, és az egyébként kontrollálhatatlan impulzusok befogadásában. Az opiátok nyugtató és szorongásoldó hatásmechanizmusai révén végeredményben farmakológiai védelmet biztosítanak használóik számára. A GABA rendszer gátlásával indirekt módon aktiválják a dopamin által kontrollált jutalmazó rendszert (az opiátok stimuláló, incitív hatása), euforikus hatásukat pedig az endogén opioid rendszeren keresztül, a μ -receptorok segítségével.

vel fejtik ki. Az opiátok mindezek mellett gátolják a HPA-tengely működését is. Az opiátok megküzdési folyamatok terén játszott szerepe kapcsán Demetrovics kiemeli a Khantzian és munkatársai nevéhez köthető öngyógyítási (vagy öngyógy-szerelési) elméletet is, miszerint az opiáthasználat a fájdalmas emóciók, a distressz, a szorongás maladaptív farmakológiai kezelését, valamint az agresszív tendenciák kontrollját is szolgálhatja. Az opiátfogyasztó így 'normálisnak', 'kiegyensúlyozottnak', és 'nyugodtnak' érezheti magát.

Jason Farrell mint korábbi intravénás droghasználó, és jelenlegi ártalomcsökkentési szakember, értekezésében saját tapasztalatait írja le. A tanulmány az alábbi, rizikótényezőként felfogható és a szerhasználathoz szervesen kapcsolódó viselkedési formákat mutatja be: közös injekció és inhalálási eszközök használata, a drog, az ellátás és az élelem szexuális ellenszolgáltatás révén történő kifizetése, a rendőrség elkerülése, vagyon elleni bűncselekmény elszenvedése, drogbarangok látogatása, hamisított vagy szennyezett drogok fogyasztása, valamint a túladagolás és a rosszul beadott injekció veszélyei. Ezen rizikótényezők jelentősen megnövelik egyes betegségek kialakulási kockázatát (pl. a közösen használt injekció és inhalálási eszközök esetében nagyobb eséllyel terjed a HIV vírus, a megfelelő védekezés nélküli szexuális ellenszolgáltatások következtében a HIV mellett a virális hepatitisz is komoly egészségügyi kockázatot jelenthet, a szennyezett drog intravénás bevitele embólia kialakulásához vezethet stb.), fokozottan problematikussá és veszélyekkel telivé formálják a szerhasználó életvitelét, valamint megfoszthatják a használót a társadalomba való hatékony beépülés lehetőségétől is.

Farrell hangsúlyozottan kiemeli annak fontosságát, hogy a drogfüggők ellátását végző szakembereknek tisztában kell lenniük a szerhasználat fent említett aspektusaival, valamint hogy olyan attitűdöt kell képviselniük, ami nem azt érezteti a betegként érkező drogfogyasztóval, hogy az adott ellátásért felelős intézményben nem látják őt szívesen.

Az intoxikáció adott esetben kellemes hatásait is szem előtt tartó ártalomcsökkentési formák témájával Esben Houborg cikke foglalkozik. A dán szociológus alapvető problémának tekinti, hogy a szerhasználók autonómiaigénye és az általuk választott örömforrás iránti vágyuk gyakorta ellenkező irányba mutat a kezelést végző egészségügyi intézmények (legtöbbször drogambulanciák) azon elvével, miszerint klienseiket egy kidolgozott működési modellel rendelkező, szabályozott ellátási rendszer keretein belül kell kezelni. Houborg a szerhasználat megítélésakor a Zinberg által leírt komplex és interakcionista szemléletmóddal jellemezhető elméletre hivatkozik, melynek értelmében a drogfogyasztás jelenségét csak úgy érdemes vizsgálni, ha közben figyelembe vesszük azt a társas és fizikai környezetet ('setting') is, aminek keretein belül az adott szer használata zajlik. A tanulmányban kiemelt szerepet kap egy koppenhágai metadon-klinika azon kísérletének ismertetése, melynek során egy új és hatékonyabb kezelési protokollt igyekeztek kidolgozni. A klinika lényegében nagyobb választási és önirányítottági lehetőséget biztosított kliensei számára, akik maguk dönthették el, hogy hol, mikor és milyen

mennyiségben veszik be metadon adagjukat. A klinika továbbá nem követte azt az előírást sem, miszerint a flunitrazepamhoz hasonló magasabb potenciálú benzodiazepinek helyett olyan alacsonyabb potenciálú benzodiazepineket kell felírni, mint amilyen például az oxazepam. A klinika azzal indokolta döntését, hogy klienseik közül többen már 20 éve kapják a flunitrazepamot, és a gyógyszert annak euforikus hatásai miatt is szedik. Az oxazepam szedésével nem élnék át ezt a megszokott eufóriát. Ez a fajta liberálisabb hozzáállás kétségkívül figyelembe veszi a szerhasználat pozitív, szubjektíve kellemes hatásait is. A klinika ezen felül azt is lehetővé tette kliensei számára, hogy a kapott metadont intravénásan vigyék be szervezetükbe, tapasztalataik alapján ugyanis a kezelésben résztvevő drogfüggő betegek közül sokan egyébként is így használták az otthoni bevitelre felírt metadont. Azáltal, hogy a kliensek számára hozzáférhetővé tették a metadont és a flunitrazepamot, csökkenteni tudták annak valószínűségét, hogy a betegek a gyógyszeres kezelés helyett illegális drogok fogyasztásával elégtételt keressék ki a számukra kellemes kémiai hatások iránti szükségletüket.

Cas Barendregt, Barbara van Straaten és Elske Wits érdekesítő tanulmányukban azt mutatják be, hogy az általuk vizsgált, korábban hajléktalan szerhasználók hogyan voltak képesek értelmet adni életüknek, és célokat kitűzni maguk elé. A szerzők az élet értelmét a Baumeister által megalkotott konceptuális keretek között definiálják, vagyis azon dolgokat tekintik az élet értelméhez köthetőnek, melyek valamiképpen tükrözik az egyén azon vágyát, hogy céltudatos, értékes, hatékony és önmagához méltó életet éljen. Barendregt, van Straaten és Wits 21 hajléktalan szerhasználóval készített mélyinterjút. A kérdések olyan területekre vonatkoztak, mint a vizsgált személy aktuális szálláslehetőségei, addigi életpályája, napi tevékenységei, társas kapcsolatai, esetleges stigmatizáltsága, társadalmi szerepvállalása, az egészségügyi és szociális ellátásáért felelős szakemberekhez fűződő viszonya, és jövőbeli lehetőségei. A kutatók tartalomelemzéssel vizsgálták az adatokat, négy fő kód mentén, melyek a Baumeister-féle cél, érték, hatékonyság és önértékelés kódjai voltak. A célok megléte azért bizonyult fontosnak, mert adott esetben segítette a szerhasználat és hajléktalanság által vájt, reménytelennek tetsző itt-és-most gödréből kitörni, még ha csak egy távoli rokonnal való találkozás erejéig is. Az érték iránti szükséglet elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a személy szeretett volna valami jót cselekedni (pl. utcaseprőként önkéntes munkát vállalni), és erkölcsök szerint élni. A hatékonyság szükséglete magába foglalta a társas környezettel való interakciót is, valamint azt a képességet, hogy a megkérdezett milyen arányban tudja elérni céljait. Az önértékelés iránti vágy pedig azért volt jelentősnek tekinthető, mert azáltal, hogy másokhoz hasonlították magukat (szociális és morális téren egyaránt), azon vizsgált személyek, akikben megvolt ez az igény, kerülni kezdték a szerhasználatból kitörni képtelen, és önbecsülésüket elvesztett társaikat. Azok, akik képesek voltak leválni függőségük tárgyáról, lett légyen az alkohol, vagy drog, belátták, hogy a szerhasználat rövidtávú élvezete helyett a teljes élethez értelemmel kell találniuk.

A holland kriminológus, Ton Nabben esszéként induló értekezésében a Hollandiában 2005-ben bevezetett zéró tolerancia gyakorlati hatásait boncolgatja. A holland rendőrség a szigorított törvényeknek megfelelően a táncos szórakozóhelyeken és a különböző fesztiválokon drogkereső kutyákkal, és civilbe öltözött járőrökkel képviselteti magát, így próbálva meg minél hatékonyabban megfékezni a rekreációs droghasználat elterjedését, a jelentések és visszajelzések alapján többnyire kevés eredménnyel. Nabben szerint három dilemma miatt nem képes a gyakorlatban (legalábbis a nagyobb klubok szintjén) is működni a zéró tolerancia: (1) a rendezvények szervezői számára nem örömdetes fejlemény, hogy a szórakozóhely látogatóit motozással, rendőrségi ellenőrzéssel tartják fel a kapuknál, (2) a rendezvény biztonságáért felelős öök korlátozott ellenőrzési joggal rendelkeznek – alsónadrágba rejtett drogot például nem kereshetnek –, (3) a rendezvény szervezői – elsősorban költségvetési okokból – limitált létszámú alkalmazottal tudják csak ellenőriztetni, hogy a szórakozni vágyóknál van-e valamilyen drog, vagy sem. A valóságban ráadásul sok fiatal még a szórakozóhelyre való belépés előtt elfogyasztja az adott drogot, így aztán nem is lehetne náluk semmit sem találni. Nabben vizsgálati eredményei alapján a szórakozóhelyek közönsége sem elégedett a zéró tolerancia bevezetésével, hiszen előfordulhat, hogy a motozás számukra kellemetlen, vagy kínos lehet. A drogok egymásnak való átadását is máshogy élik meg, mint a rendőrök, akik dealereket keresnek, és eladásról beszélnek. A szórakozóhelyek látogatói a drogok elosztását egyfajta közösségi szertartásként kezelik, ahol megszűnik a különbség barát és idegen között. Nabben véleménye szerint a zéró tolerancia bevezetése egyelőre nem érte el a kívánt hatást, a droghasználók alternatív stratégiákat találtak a különböző drogok szórakozóhelyekre való becsempészésére.

A kötet utolsó cikkét Gary R. Potter, brit kriminológus jegyzi, aki az otthoni marihuána termesztés motivációs hátterét írja le. Potter nem ért egyet azzal az elképzeléssel, miszerint a házilagos termesztést az elvárt kereskedelmi profit vezérelné, szerinte ugyanis a jelenség elsősorban nem gazdasági jellegű, sokkal inkább olyan motivációs tényezők állnak a hátterében, mint amilyen a személyes és társas örömszerzés iránti vágy, a kertészeti ismeretek miatt érzett büszkeség, vagy éppen a kannabisz kriminalizációjával szemben mutatott politikai állásfoglalás igénye. Fontos motiváló erő lehet az illegális tevékenység árán szerzett elismertség is, a termesztő – vakmerő cselekedete által – feljebb léphet a kortárs csoport hierarchiájában. Potter véleménye szerint a törvényhozó szerveknek ezen aspektusokat is szem előtt kell tartania, amikor az otthoni marihuána termesztésről ítélik meg, máskülönben éppen a szándékolttal ellentétes hatást fogják kiváltani: rohamosan elszaporodnak majd a házilagos marihuánaültetvények.

Az ismertetett kötet multidiszciplináris komplexitása révén valóban széleskörű és gyakorlati haszonnal bíró ismereteket közöl, melyek figyelembe vétele elengedhetetlennek tűnik a hatékony prevenció és intervenció stratégiák kidolgozásához. Rendkívül lényeges az a paradigmaváltás, ami a drogok veszélyei mellett azok szubjektíven megélt, pozitív hatásaira is rávilágít, hiszen a szerhasználat jelenségének

értelmezésekor a fogyasztói oldal szempontjait is ismernünk kell. Külön említést érdemel a könyv tematikus voltának jól kivehető érvényesülése is, az egyes tanulmányok – noha alaptémájukat tekintve gyakran eltérnek egymástól – mégis remekül kapcsolódnak a többihez, és az új és új szempontok behozatalával ki is egészítik egymást.

IRODALOM

DEMETROVICS, ZS., FOUNTAIN, J., KRAUS, L. (szerk.) (2009): *Old and New Policies, Theories, Research Methods and Drug Users Across Europe*, Pabst Science Publishers, Lengerich, Berlin